

„Neveden szólítalak”

Nevek és névváltoztatási szokások a 10–11. századi uralkodók és népek történetében*

A név fontos eszköze annak, hogy önmagunkat meghatározzuk, önazonosságunkat kifejezzük. Aki fölvesz egy nevet, vagy elnevez valakit, az egy kultúra, vagy világnézet iránti elköteleződését is kifejezi. Hatása van annak is, ahogy a másik embert megszólítjuk. Vannak, akik elrejtik nevüket, mások szívesen veszik, ha nevükön szólítják őket.¹ A támaszra vágyó ember számára nyugalmat kínál az a kijelentés, amit Izajás könyvében mond az Úr: „*Ne félj, mert megváltalak, neveden szólítalak, az enyém vagy.*”² Az ember azonosságtudatában bekövetkezhet változás. A név megváltoztatása, új név felvétele kifejezője lehet annak, hogy viselője új életet akar kezdeni, új önazonosságra vágyik, vagy legalábbis ezt akarja éreztetni a külvilággal.³ Dolgoztomban a 10–11. századi névváltoztatásokra, kettősnevűségekre hozok példákat, felhasználva A. Angenendt és G. Thoma eredményeit, és a név megválasztásának vallási, kulturális alapjait vizsgálom. Elsősorban magyar esetekre igyekszem figyelmet fordítani, de skandináv és szláv példákat is említek.

Új név felvételére adott lehetőséget a keresztség. Több olyan esetre mutathatunk rá, melyben a megkeresztelt előkelő uralkodóhoz méltó nevet kap, és egyúttal egy hajdan élt szent nevét nyeri el.

Magyar példák közül megemlíthető Gyula esete. Bulcsúval együtt Konstantinápolyban merült alá a keresztségbe a 900-as éves közepén. Erről, Ióánnés Skylitzés, 11. század második felében alkotó bizánci szerző tájékoztat.⁴ Egy 15. századi orosz forrás azt is tudni véli, hogy a Konstantinápolyban megkeresztelkedett magyar vezérek egyike a Stefan nevet kapta. A forrás szerint halála véget vetett a bizánci kereszténység magyarországi terjedésének.⁵ Ez a vezér minden bizonnyal a Skylitzés által említett Gyula lehetett. Dzsajháni hagyománya alapján mondhatjuk, hogy a gyula szó eredetileg tisztségként volt használatos a magyaroknál. Nem kizárt, hogy a Skylitzésnél szereplő vezérnek már személyneve volt a Gyula, hisz a vele együtt megkeresztelkedett vezért, Bulcsút is saját nevén említi a szöveg. Ha a forrásnak hihetünk, a megtért Gyula uralkodóhoz méltó nevet kapott a keresztségben, hisz a *‘stephanosz’* szó koszorút jelent. Bulcsú keresztségben nyert nevééről nincs tudomásunk.

* A dolgozatot az MTA-HIM-SzTE-MOL Medieviztikai Kutatócsoport segédmunkatársaként kezdtem el, elkészítéséhez felhasználtam a Magyar Ösztöndíj Bizottság és a bécsi Collegium Hungaricum támogatását. A tanulmány befejezése során a kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg. Köszönet Kis Péternek a témához nyújtott ötleteiért.

¹ HAJDÚ 2002. 64–65. Umberto Eco-tól idézi, hogy az amerikaiak szeretik, ha nevükön szólítják őket, ők is nevükön szólítanak mást. Az észak-olasz városban azonban óvatosan bánnak a névvel. SOLYMOSSY 1927. 84–85.; ZLINSZKY 1927. 100–109.; SLÍZ 2011.

² Izaiás 43,1.

³ Természetközeli népek körében tapasztalható névváltoztatásra számos példát hoz SOLYMOSSY 1927. 88–96., pl. új nevet adhatnak a gyermeknek, ha beteg; felnőtté avatáskor; szövetségkötéskor nevet cserélnek a felek stb.

⁴ SKYLITZÉS, HKÍF 151–153.

⁵ Elbeszélés, HKÍF 178–179.

A Stephanus név Chabannes-i Adémar krónikájában is feltűnik. Tőle tudjuk, hogy Géza fejedelem a keresztségben ugyancsak az István nevet nyerte, akárcsak a fia.⁶ Az István névnek tehát hagyománya volt Magyarországon.

A fenti gondolatkörbe illeszkedik a rusz fejedelemszony, Olga példája. Igor fejedelem özvegye volt, Bizáncban keresztkedett meg. A keresztségben a Helén nevet kapta.⁷ Régi keresztyén szent nevét kapta, ugyanakkor uralkodóhoz méltó is a neve: Szent Ilona volt ugyanis Nagy Konstantin császár édesanyja.

Következő példánk Vlagyimir keresztsége. Olga unokája volt, ő térítette a ruszokat keresztyén hitre. Vlagyimir is uralkodóhoz méltó nevet kapott: Neve, a Basileios a basileus szóból ered, mely görögül eredetileg királyt jelent, a Bizánci Birodalomban pedig *császár* jelentésben használták. Régi, ismert szent nevét kapta: Basileiosnak nevezték, mint a 4. században élt kappadóciai egyházatyát. Együttal azonban a saját korában élt bizánci császár nevét adták neki: keresztapjáról, II. Basileios császárról nevezték Basileiosnak.⁸

Vlagyimiréhez hasonló Borisz (852–889) bolgár fejedelem új nevének megválasztása. III. Mihály bizánci császár volt a keresztapja, ezért lett ő is Mihály.⁹

Fenti példáinkban többnyire olyan fejedelmek szerepeltek, akik Bizánc felé tájékozódtak. Nyugaton is előfordult azonban, hogy a pogány fejedelem új nevet nyert a keresztségben.

Angliában Nagy Alfréd megkereszteltette az edingtoni csatában legyőzött dán vezért. A vezér korábban a Guttorm névre hallgatott. Keresztapja, Alfréd király az Athelstan nevet adta neki.¹⁰

A 10. század elején a normann Hrolf (Rollo) hajtotta keresztvíz alá a fejét. Hrolf 911-ben kötött egyezséget a francia királlyal, Együgyű Károlyval, és letelepedett népével együtt arra a térségre, melyet később Normandiának neveztek. A 11. század elején St. Quentin-i Dudo részletesebben is beszámolt Hrolf keresztségéről. A forrás szerint a normann vezérnek Róbert, frank herceg volt a keresztapja, róla kapta Hrolf (Rollo) a keresztségben a Róbert nevet. A keresztségről és névváltoztatásról az *Annales qui Rainaldi dicuntur* nevezetű évkönyv is beszámol a 912. évnél.¹¹

A skandináv világhoz kapcsolódik a dán Harald esete. Miután Ottó császár legyőzte őt, a keresztség fölvetelére kényszerítette. Harald fiát is megkeresztelték, és Ottó volt a keresztapja. A keresztapa tiszteletére a gyermek a Sven-Ottó nevet kapta, bár az utókor inkább Villásszakállú Sven néven ismeri.¹² A fenti példákban a Bizáncban megkeresztelkedett vezérek korábban élt szentek nevét nyerték el. A nyugati példák azonban azt mutatják, hogy az újonnan nyert név nem volt feltétlenül korábban élt szent neve. A nyugati esetek között többnyire a keresztséget keresztülvivő hatalom világában szokásos név – keresztapa neve – volt az, amit a megkeresztelt vezér megkapott.

⁶ ADÉMAR III. 31.

⁷ Regino folytatója, Adalbert Helena néven nevezi a rusz uralkodónőt. ANGENENDT 1984. 290. Az 1070 körül alkotó Jákob szerzetes ugyancsak megemlékezik Olgáról, aki Jelena nevét kapta. A Nyesztor krónika a 955-ik évnél számol be róla, hogy Olga a hajdani császárné, Helena nevét kapta a keresztségben. THOMA 59–60.; Nesztor-krónika.

⁸ ANGENENDT 1984. 295.

⁹ Georgius Monachus Continuatus, De Michaele et Theodora 16 (CSHB 48. 824.) Theophanes Continuatus IV. 14. (CSHB 48. 163.) Idézi Angenendt 1984. 248. Thoma további forrásokat is említ még. THOMA 56–57.

¹⁰ ANGENENDT 1984. 267.

¹¹ St. Quentin-i Dudo: De moribus et actis primorum Normanniae ducum, cap. 13. http://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost11/Dudo/dud_no13.html (Letöltés ideje: 2015. január 24., 11:12:12.) Más kiadásban II. 30. (ed. Lair 170.) Idézi ANGENENDT 1984. 264. A normannokról ANGENENDT 1984. 263–265.; THOMA 68–71., 70.

¹² Otta Svein. Heimskringla. Olaf Trygvasson saga. 29. cap. Brémai Ádám művében (II. 3.) Sueinotto. Nem dönthető e bizottsággal, hogy I. Ottó vagy II. Ottó idején történt-e a keresztség. II. Ottó hadjáratot vezetett Dánia ellen, ő tehát valóban lehetett Sven keresztapja. Ha I. Ottó idején keresztelték meg Svént, akkor Ottónak képviselgetnie kellett magát. THOMA 72–73.

Mieszko, lengyel fejedelem esetében felmerül, hogy Dago, esetleg Dagobert lehetett a keresztény neve.¹³ Mindez abból a rövid szövegből következik, melyet Dagome iudex oklevélként ismerhetünk. A szöveg a 11. század második feléből való másolatban maradt ránk, Deusedit bíboros gyűjteményéből. Az oklevélmásolat szerint *Dagome iudex* és felesége, *Ote senatrix* felajánlják *terra Schinesghe* nevezetű országukat Szent Péternek, vagyis a pápaságnak. Gyermeküket is megemlíti a szöveg: Lampert és Mieszko. I. Mieszko fejedelem második feleségét Odának hívták, volt Lampert nevű fiuk. Schinesghe bizonyára Gniezno-val azonosítható. Ez alapján Dagome iudexet lehetne azonosítani I. Mieszkoval. Felmerülhet a gondolat, hogy a Dago esetleg a keresztségben nyert neve volna a lengyel fejedelemnek, és a Dagobert névnek volna ez a rövidítése. Léteznek azonban más értelmezések is. Az egyik álláspont szerint a Dagome iudex az *Ego Mesco dux* félreolvasása. Más a magdeburgi érsek, Tagino nevének elferdítését véli felfedezni Dagome iudex nevében.¹⁴ Martin Wihoda professzor felhívta figyelmem a 11. századi másoló által tett megjegyzésre, melyet a lengyel kutatók kevésbé hangsúlyoznak. A másoló Dagome iudex-ről és a többiekéről megjegyzi, nem tudja, mely népből valók ezek az emberek, de úgy gondolja, szardíniaiak. Eszerint az egyetlen biztos dolog, amit a szövegről tudhatunk, hogy a másolónak fogalma sem volt a szövegben szereplő személyek kiletéről.

Ha a Dagome iudex oklevéllel kapcsolatban vannak is bizonytalanságok, összességében elmondható, hogy az új név felvétele gyakori jelenség a frissen megtért uralkodók körében. Géza örököse, Szent István esetében érdemes elgondolkodni azon, mennyiben volt ismert az ő neve kortársai számára. Gombos F. Albin megfogalmazása szerint „Szent István királyunkról 1526-ig körülbelül 500 külföldi író emlékezik meg. Jó híre-neve Európának minden országába, minden népéhez eljutott, és a köztudatban a középkor legismertebb, legnépszerűbb uralkodója, Nagy Károly mellé emelkedett.”¹⁵ A keresztény krónikások vitathatatlanul jó emléket őriztek a királyról. A továbbiakban azonban arra szeretnék rámutatni, hogy keresztény és pogány nevét mennyiben ismerték a kortársak.

Merseburgi Thietmar Szent István keresztény nevét egyáltalán nem látszik ismerni. Krónikája negyedik könyvében egy mondatban megemlékezik Henrik bajor herceg sógorának királlyá avatásáról. Utólag két sor közé közbesúrta a sógor nevét is: Waic. Thietmar nem árulja el, hogy az említett fejedelem milyen nemzetiségű volt. Henrik bajor hercegnek azonban csak egy sógora jöhet itt szóba, a magyar Szent István.¹⁶ A püspökségeket alapító és megkoronázott uralkodó nyilván Szent Istvánnal azonos.¹⁷ Thietmar krónikájának vége felé

¹³ LÜBKE 2004. 84.

¹⁴ LUKASIEWICZ 2010. 117–126. Az eredeti szöveget szerinte nem I. Mieszko készítette, hanem özvegye, Oda. Odát a pápai udvarba Dagome iudex képviselte. Ő a regensburgi Szt. Emmeram szerzetese, aki később Taginóként magdeburgi érsek lett. Különböző forrásokban Tagino neve Dagano és Daginone-ként is előfordul. Szokatlanul hat a *iudex* (bíró) és a *senatrix* (szenátor) rangjelölés a korabeli Közép-Európa összefüggésrendszerében. Joachim Stephan azonban rámutat arra, hogy egyik sem példátlan. A *senatrix* titulust Emma, Liudger gróf felesége, egy Billunger hölgy esetében is használják. Mieszko felesége, Oda százszékhelyként úgyszintén használhatta ezt a címet. Ami a *iudex*-et illeti: Prágai Kozma írja, hogy a cseheknek is bíráik voltak. A Schwabenspiegel szól a karantán hercegválasztásról. Eszerint előbb bírót választanak, majd az ő vezetésével döntenek a herceg elfogadásáról. (Grafenauer a 11. századra datálja a szöveget.) Mindez Joachim Stephan a kettős királyság intézményére emlékezteti, amely a steppei népeknél volt szokásban. Balkáni szlávoknál latin források *iudex*-nek mondják a zsupánt. Stephan szerint tehát a *iudex* cím a közép-európai szlávok jogi szokását fejezheti ki. Mieszko valószínűleg a Dagome szóhoz hasonló nevet viselhetett. STEPHAN 2010. 127–132. A kéziratot lásd *Europas Mitte um 1000*. Band 1. Alfred Wiczorek–Hans-Martin Hinz, Stuttgart 2000, 452–453.

¹⁵ GOMBOS 1938. 281–324., 281.

¹⁶ Henriknek volt másik sógora is, mégpedig feleségének, Kunigundának fivére, Luxemburg Henrik. Ő azonban nem volt uralkodó, és nem hívhatták Waicnak.

¹⁷ THIETMAR IV. 59. László Gyula szerint a Vajk szó Szent Istvánnak nem a pogány neve lehetett, hanem a címe. Kicsinyítőképzős alakkal van ellátva, így azt jelentené, kis vezér, kisebbik vezér. A Vajta, Vajka

pannóniai királyként említi a Szent Istvánnal azonosítható magyar uralkodót. Az István nevet a krónikás itt sem használja. Nem Thietmar azonban az egyetlen, aki a magyar uralkodó nevét nem látszik ismerni. Rokonának, Querfurti Brúnónak munkáiban nyoma sincs Szent István alakjának, pedig Brúnó járt Magyarországon. Megemlíthető ebben a sorban Regensburgi Arnold is. Ő a Dunán hajózva jutott el Magyarországra, de az ő művében sem olvashatunk István királyról.¹⁸

Azecho wormsi püspök Egilbert, freisingi püspökhöz írt levelet. Pártfogását kérte a magyar királynál zarándok barátai érdekében. A levél azonban nem említi név szerint a „magyar királyt”. Azecho 1044-ben halt meg, 1025 és 1038 közt írta levelét.¹⁹ Berno reichenauai apát (†1048) első levelének fennmaradt szövegváltozata már megemlíti a király nevét. A levél azonban csak 16. századi átiratban maradt ránk, Matthias Vlačić, 1567-ben Magdeburgban megjelent művében.²⁰

Odilo cluny-i apát levét írt egy uralkodónak, akinek nevét S.-nek rövidítette. Felmerült, hogy a levél Sancho navarrai királynak szólhat. Valószínűbb azonban, hogy Odilo a magyar Szent István (Stephanus) nevét rövidítette S-szel. A levélben ugyanis megemlékezik a zarándokokról, akiket a király segített. Itt minden bizonnyal a Jeruzsálemba tartó zarándokokról lehet szó.²¹ Odilo életrajzírója, Jotsaldus szerint az apát Sancho királlyal és Istvánnal egyaránt levelezett. Odilo tehát ismerhette a magyar király keresztény nevét, ám ő sem írta ki ezt a nevet teljesen. Adémar és Radulfus Glaber már megemlíti István nevét, Adémar a 20-as években alkotott, Glaber is 1030 előtt kezdte el írni históriáit.

Valószínűnek tartom, hogy István személyét és keresztény nevét igazán akkor ismerte meg a nyugati keresztény világ, amikor Magyarországon megnyitotta az utat a Jeruzsálemba tartó zarándokok számára. Ez pedig 1018 után következett be. Akik jártak Magyarországon, és nem emlékeznek meg róla, talán csak azért nem tették, mert nem illett bele a gondolatmenetükbe. Felvetődik a kérdés: vajon mikor keresztelték meg Géza fejedelem fiát? Mikor kapta az István nevet a későbbi szent király? Felnőttkori keresztése mellett szólhat, hogy Thietmar még ismerte a pogány nevét.²² Hogy Istvánt felnőttként keresztelték meg, és csak akkor kapta volna az István nevet, nem tűnik valószínűnek, hisz ha Géza megkeresztelkedett, nyilván fiát is megkereszteltette, ahogy Chabannes-i Adémar krónikájából következtethető. A párhuzamok azt mutatják, hogy a kétnevű személyek különböző nevei eltérő kultúrákban, különböző környezetben voltak használatosak. Nagy Knut, dán király keresztény neve, a Lampert csak Brémai Ádám krónikájában szerepel.²³ Salamon magyar király feleségét a nyugati források – német évkönyvíró, VII. Gergely pápa – Juditnak nevezik, a magyar és lengyel szerzők azon-

településnevekben is ez a szó rejtőzik. LÁSZLÓ 1977. 349–350. Kristó szerint sem közvetlenül a születést követően keresztelték meg. KRISTÓ 2001. 32. Lásd még THOMA 34.

¹⁸ Regensburgi Arnold könyvei Szent Emmeramról. In: ÁKÍF 170–176.

¹⁹ AZECHO 143–144.; „*Ungarico regi*” DHA 108. (21)

²⁰ BERNO 145–148.; DHA 112. (25) Köszönet Galamb Györgynek a korrekcióért.

²¹ ODILO 157. 475. jegyzet; „*Domino meo et Dei servo pacífico S. et [christianissimi]mo regum...*” DHA 110. (24)

²² Kristó szerint sem közvetlenül a születést követően keresztelték meg. KRISTÓ 32.; Chabannes-i Adémar szerint Gouz fiával együtt keresztelkedik meg, mindketten az István nevet veszik fel, és a fiúnak III. Ottó a keresztapja. Tényleges keresztapaságról aligha lehet szó, jelképes azonban szó jöhet. III. Ottó 996-tól császár, Géza fejedelem halálát 997-re tehetjük. Ezen gondolat sor mentén haladva Géza már élete végén kellett volna, hogy megkeresztelkedjék. Prunwartól, Sankt-Gallen szerzeteséről azt írja az évkönyv, hogy megkeresztelte a magyar királyt. Ez alapján szokás mondani, hogy Gézát Prunwart keresztelte meg. A forrás azonban nem ismeri a magyar király nevét. Szem előtt tartva, hogy más források (pl. Sankt Galleni évkönyvek, Augsburgi Gerhard, kalandozó vezéreként is királyként említene, elképzelhető, hogy Prunwart nem Géza fejedelmet keresztelte meg, hanem egy másik magyar nagyurat.

²³ THOMA 1983. 36.; Ádám a brémai Liber fraternitas-ból vette át. Adam Bremensis, Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, MGH Scriptores rerum Germanicarum, Hannoverae et Lipsiae 1917. 112.

ban Zsófiaként említik.²⁴ István-Vajk esetében is hasonló helyzetre gondolhatunk. Valószínűsíthetjük, hogy „pogány” neve megkeresztelése után is használatban maradt, az István nevet pedig inkább a külföldi keresztényekkel való érintkezésben használták. Kérdés persze, hogy Thietmar, a nyugati krónikáspüspök miért használja mégis a pogány nevet a 11. század elején írt művében. Bizonyára olyan adatközlőktől szerezte ismereteit, akik a magyar fejedelmi udvarban járatosak voltak, és a magyar fejedelem ott használatos nevét ismerték.

Érdeemes azt is szem előtt tartani, hogy új nevet nemcsak a keresztységben vett/vehetett fel valaki, hanem a bérmálás során is. Orseolo Péter velencei dózse fiát eredetileg Péternek hívták. Béрма-apja azonban III. Ottó császár volt. Johannes Diaconus beszámolója szerint a dózse fia elhagyta korábbi nevét, és béрма-apja nevét vette fel.²⁵ Ő tehát Orseolo Ottó. Ő vette feleségül Géza fejedelem egyik lányát, közös gyermekük Orseolo Péter, a gyászos emlékű magyar uralkodó.

Házasságkötés során előfordult, hogy férje országában új nevet kapott az új asszony, többnyire olyan nevet, amely új hazája névadási szokásainak megfelelt. Thoma részletesen foglalkozik ilyen esetekkel középkori névváltoztatásokról szóló könyvében. Megállapítása szerint Bizáncban általánosnak mondható ez a szokás: ott az idegen asszonynak teljesen új nevet adtak. Nyugaton inkább arra hozható példa, hogy eredeti névhez hasonló nevet kapott a királyné. Nyugaton kevésbé voltak következetesek, mint Bizáncban: a névváltoztatás után gyakran a régi név is használatban maradt.²⁶

Az első ezredforduló korának Francia Királyságából királynévá emelkedő asszony névváltoztatására találunk példát. II. Róbert francia király első felesége, Rozala, II. Berengár itáliai uralkodó lánya volt. Először II. Arnulf flandriai grófhhoz ment feleségül, halála után lett Róbert asszonya. Királynővé emelkedésekor kapta a Zsuzsanna nevet.²⁷

Érdeemes megemlékeznünk a ragadványnevekről is. Arról árulkodnak, milyenek láttak egy személyiséget mások, milyen jellegzetes tulajdonságot ismertek fel benne.²⁸ A ragadványnevek sorában találunk tiszteletet, tréfát, gúnyt kifejező neveket egyaránt.

Ebbe a gondolatkörbe illik a 10. század korából az egyik kalandozó vezérnek, Bulcsúnak mellékneve: a Képes Krónika Vérbulcsúnak nevezi (Werbulchu).²⁹ A ragadványnev ebben az esetben a vezér félelmetes voltára utal.

Forrásainkban visszatérő elem a kopaszságra utaló ragadványnev. Koppány apját Kopasz Szeréndnek (Calvus) hívták a Képes Krónika szerint.³⁰ Ugyancsak a krónikában olvasható Vazul fivérének ragadványneve, Calvus Ladizlaus.³¹ Őt Kézai Simon Szár Lászlónak neve-

²⁴ Chronica, In: SRH I. 349. 351.; KÉZAI, 57. cap. 61. cap. In: SRH I. 179., 181–182.; Lásd THOMA 207–208. Megemlíti azt a magyarázatkísérletet, mely Orseolo Péter feleségétől, Judittól akarták megkülönböztetni Salamon feleségét. Ezt a lehetőséget elveti: a kettős néven nem szerepel Salamon felesége, a névazonosság nem érv a név megváltoztatása mellett, Péter feleségének nevét pedig magyar források nem említik. Nevet inkább azért volt szokás változtatni, hogy egy térség névadási szokásához alkalmazkodjanak. (THOMA 207.) Hogy hölgyek megváltoztatják nevüket a házasság után, arra ebből a korszakból és a későbbi időből is több példa hozható. Szent László lánya, Piroska Bizáncban Komnénosz János feleségéként az Eiréné nevet kapta. IV. (Kun) László feleségét, Anjou Izabellát a Magyarországon szokatlan név helyett Erzsébetnek szólították, ami egyébként ugyanannak a szónak másik változata. (SRH I. 472.) Swatawa cseh grófnő a német Liudgard nevet kapta (12. sz.), a cseh Markéta pedig Dagmar néven lett dán királynő a 13. század elején. BARTLETT 1993. 271.

²⁵ THOMA 74–75.; Iohannis diaconi Chronicon Venetum, MGH Scriptorum 7. Ed. G. H. Pertz, Hannoverae, 1846. 30.

²⁶ THOMA 200–201. A nevek és névváltások témában lásd még BARTLETT 1993. 270–280., bár ő inkább a 11–13. századot tárgyalja.

²⁷ THOMA 206.

²⁸ Lásd PAIS 1922. 94–95.

²⁹ Chronica, SRH I. 33. cap. 292. o.; Anonymus így jellemzi őt: „Bulsuu vir sanguinis”, SRH I. 53. cap. 107.

³⁰ „Cupan filius Calvi Zyrind”. Chronica, SRH I. 64. cap. 313.

³¹ „filii sunt Calvi Ladizlai”. Chronica, SRH I. 87. cap. 344.; Lásd VÁCZY 1940–1941. 332–333.

zi (Zar Ladislaus).³² Egyetérthetünk azzal a véleménnyel, hogy rituálisan borotválhatták fejüket. Vazul fiáról, Béla hercegről ugyan nem írja a krónika, hogy Kopasznak nevezték volna, személyleírást azonban közöl róla a szöveg, ebből pedig kiderül, hogy ő is kopasz volt.³³ A borotvált fej bizonyára kereszténység előtti szokás maradványa, nem jelenthet azonban egyet pogánysággal. 1237-ben, a Julianus barát útjáról készült beszámolóban Riccardus barát arról ír, hogy Zikiában, a Fekete-tengertől keletre az emberek keresztények, de borotválják a fejüket.³⁴ A megtérő népek a kereszttség felvétele után is megőrizhettek tehát olyan szokásokat, amelyeket igen fontosnak tartottak. Azt a nézetet tudom osztani, mely szerint Koppány apja és Szár László esetében a kopaszság nagyobb valószínűséggel utalhatott a pogányságra, Bélánál – amennyiben nem természetből fogva volt kopasz – csak külsőség lehetett.³⁵

Tiszteletről tanúskodó ragadványnév Sámuel király megnevezése, az Aba, vagyis apa. Béla király névtelen jegyzője szerint kegyessége miatt hívták így Sámuel királyt. Az Aba név annyira hozzákapcsolódott az uralkodó személyéhez, hogy a nyugat-európai források és a magyar kútfők többsége is ezen a néven, vagy ennek a névnek egy változatán ismeri a harmadik magyar királyt. Anonymuson kívül a király által kiadott pénzen szerepel még a Sámuel név.³⁶

Béla herceget a krónika szerint Benyn-nek hívták.³⁷ Bizonyára a bölény szavunk korabeli változata ez, a herceg külső adottságaira, erejére utalhattak vele. Felfigyelhetünk rá, hogy a Benyn név nem a Bélához illesztve, hanem helyette, önálló formában szerepel. A Béla név magyarázatai közt felmerült, hogy a bél közzszóból eredne, de létezik olyan elmélet is, mely török bojla szóból magyarázza.³⁸ Béla keresztény neve nyilván Adalbert volt. Radó nádor 1057-ben kiadott adománylevele megemlíti András király testvérét, a győzhetetlen Adalbert herceget, aki nem lehet más, mint Béla.³⁹ Béla királlyal azonosítja Adalbertet az 1061-ben kelt szekszárdi adománylevelé átírója.⁴⁰ Györffy György szerint Béla Adalbert neve azzal függ össze, hogy a herceg Lengyelországban volt száműzetésben és onnan is nősült. Ezért kaphatta nevét a lengyel föld nagy szentjéről.⁴¹ Kérdés, hogy Béla keresztény neve – az Adalbert – vajon független-e a Béla névtől, vagy olyan latin nevet kerestek a számára, mely bizonyos szempontból hasonlít a Béla névhez. A Béla név emlékeztet a szláv nyelvek fehér jelentésű szavaira, az Adalbertus név pedig a fehér jelentésű latin (albus) szóra, ez tehát alapot adott

³² „Zar Ladislaus” „filius Zarladislai”, KÉZAI 43. cap., 53. cap. In: SRH I. 172., 177.; VÁCZY 1940–1941. 332–333.

³³ „Hic enim Bela erat calvus et in colore brunus, propterea suum monasterium ad suam dispositionem Zugsard appellavit.” SRH I. 96. cap. 360. Lásd még Képes Krónika 187. (279. jegyzet)

³⁴ RICARDUS, In: SRH II. 537 „De facto Ungarie Magne a fratre Ricardo invento tempore domini Gregorii pape noni.”; Lásd Riccardus jelentése Julianus első útjáról. Ford. Györffy György. A felkelő Vata kopaszságáról Chronica SRH I. 338.; Képes Krónika 54–55.; UHRMANN 2010.

³⁵ Szár László esetében lásd PITI 2000. 445–446.; Lásd még SZABADOS 2011. 245.; BALOGH 1915. 848.

³⁶ A magyar uralkodók névsorában szokatlan a király ószövetségi neve. Kristó Gyula felvetette, hogy a király kabarc vezetőként eredetileg zsidó vallású lehetett, később keresztelkedett meg. Szabados György ezzel szembe helyezi, hogy a keresztény András királynak is ószövetségi neveket viseltek a fiai: Salamon és Dávid. H. Tóth Imre véleményét tartja megfontolandónak, aki a „keleti kereszténység hatásának tartja” a bolgárok körében népszerű Sámuel, Salamon és Dávid neveket. SZABADOS 2007. 158.; H. TÓTH 1996. 81.; Sámuel pénzterméjéről HUSZÁR 1979. 32.

³⁷ „Dux igitur Bela vocatus Benyn” Chronica, SRH I. 94. cap. 358.

³⁸ Elképzelhető az is, hogy a Boleszláv becézett alakja lehet. SLIZ 2000. 13.

³⁹ „... regis Andree eiusque fratris Adalberti invictissimi ducis” Radó nádor adománylevele. DHA 161. (46) Lásd SZÓCS 2012. 23–24.

⁴⁰ „privilegium domini Adalberti, qui Bela nuncupabatur, olim regis Panonie, anno ab incarceratione Domini millesimo LX^{mo} primo” DHA 167. (49) Adalbert királynak billoga is fennmaradt (Sigillum Adalberti regis). Kérdés, melyik Béla királyunkkal azonosítható ez az Adalbert. II. és III. Béla nevei mérülnek fel a kutatásban: Lásd Györffy 1998. 77–80.; KUBINYI 1999a 315–333.

⁴¹ GYÖRFFY 1998. 80.

ahhoz, hogy a Béla névhez hozzákapcsolják az Adalbert nevet. Ez persze nem jelenti azt, hogy a Béla név eredetileg is szláv eredetű volna.

Béla bátyjának, András királynak emlékét így idézi föl a krónika: Fehér Andrásnak és Katolikusnak nevezték.⁴² Hogy a pogánylázadás elfojtója a Katolikus melléknevet kapta, érthető. A Fehér elnevezés azonban már találgatásra ad okot. Mellékneve volt ez Andrásnak valamilyen külső adottsága alapján? Netán pogány nevének fordítása lehet az Albus? Egy késő középkori, Mátyás király korában íródott krónika a következőképpen magyarázza ezt a nevet: „...*Fehérnek nevezték, merthogy ősz (hajú) volt, amikor megkoronázták.*”⁴³ A magyarázat ésszerű, nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy maga a forrás késő középkori.

András esetében az a kérdés is felmerül: mikor kaphatta az András nevet? Nem zárható ki teljesen, hogy már gyerekkorában így nevezték. Apjának, Vazulnak neve is keresztény: a Vazul, Vászoly név a keleti kereszténység hagyományát követi, a Basileios magyar változata.⁴⁴ István a krónika szerint Imre herceg halála után nem talált olyan embert a családban, aki megtartotta volna az országot a keresztény hitben. Eszerint Vazul pogány módra élt. István bizonyára egy esetleges pogánylázadás vezérének látta Vazulban, ezért tartotta fogságban a herceget. Ettől függetlenül azonban Vazul meg lehetett keresztelve, és talán fiai is akkor részesültek a keresztesség szentségben, amikor az apjuk.⁴⁵

Fel lehet azonban azt is tételni, hogy a Vazul-fiakat gyermekkorukban nem keresztelték meg. Hármójuk közül Levente pogány nevet viselt, talán Béla neve sem keresztény. Lehet, hogy eredetileg András is más nevet viselt, és a Kijevi Ruszban töltött száműzetése idején vette fel keresztény nevét. Szent András apostol ugyanis népszerű szent Oroszországban. A 4. században Euszebiosz Egyháztörténete említi, hogy amikor az apostolok elindultak különböző vidékekre hirdetni az Evangéliumot, Andrásnak Szkítia jutott. Euszebiosz a 3. századi Órigenészre hivatkozik ennél a bekezdésnél.⁴⁶ András szkítiai útjának hagyománya az oroszok krónikájába, Az elmúlt idők történései (Poveszty vremennih let) is utat talált. Ott úgy jelentkezik a történet, hogy András Szinopéből Kercsbe (Korszuny) utazik, onnan pedig Rómába szeretne eljutni. Hogy ezt megvalósítsa, felfelé hajózik a Dnyeperen. A Dnyeper partján, egy magaslaton keresztet állít fel, és megjövendöli, hogy ott majd nagy város fog létrejönni, ahol templomokat építenek az Istennek. Ez a város lesz Kijev.⁴⁷ Amennyiben Vazul fia Kijevben vette fel az apostol nevét, ennek Richard Pražak szerint üzenet értéke lehetett: az apostol nevét viselő herceg fogja keresztény hitre vezetni a szkítákkal azonosnak tartott ma-

⁴² „*Ipsa quidem rex Albus Andreas et Catholicus est vocatus.*” Chronica, SRH I. 88. cap. 344.

⁴³ „...*Albus nominatus est, eo quod canus erat, quando coronatus est.*” MÍKÓ 2013. 10. 34. jegyzet, 19.; Hajj, bőrszínre utaló neveket lásd PAIS 1922. 29.

⁴⁴ MELICH 1905. 184–185. Karácsonyi János szerint Vászoly nem a Basileios magyar változata, hanem ősi magyar név. KARÁCSONYI 1905. 132–133.; KARÁCSONYI 1905a 309–311. Ez azonban kevésbé valószínű.

⁴⁵ Vazul pogányságáról lásd KRISTÓ 1965. 20.; VÁCZY 1940–1941. 310–311.; GERICS 1966. 7.; PITI 2000. 446. Vazul összeesküvéséről lásd Piti tanulmányának további részét.; Vazul keresztességéről lásd GYÖRFFY 1966. 30. 34.

⁴⁶ Moravcsik Gyula szerint András apostol térítésének színhelye Szkítia Minor, a mai Dobruzsza területe lehetett. MORAVCSIK 1938. 176. František Dvorník azonban azon a véleményen van, hogy András eljuthatott a Fekete-tenger északi részére. DVORNIK 1958. 171–175.; 197–222. Moravcsik és Dvorník álláspontjával szembe állítható Peter Megill Peterson véleménye, aki arra hívja fel a figyelmet, hogy mindez csak későbbi legenda, a történelmi András életét és tanítását „csak az Isten ismeri.” PETERSON 47–48. Figyelemre méltó, hogy későbbi korban is találkoztunk egy szkítának tartott Szent Andrással, aki Konstantinápolyban élt, és Krisztusért „bolond módra” viselkedett. I. Leó császár, vagy – hangsúlyos vélemény szerint – Bölcs Leó idején élhetett. Der heilige Andreas – Narr um Christi Willen. Hg. Dr. CHRISTOS GARIDIS. Berlin 2010. Izsák szerzetes bevezető művével. 11., 17–18., 24–25.

⁴⁷ András folytatja útját, eljut a szlovánok földjére, a későbbi Novgorod helyére, majd Rómába. Ott mesél az északon megtapasztalt száunázás szokásáról, majd visszatér Sinopéba. Die Alttrussische Nestorchronik, 4–5.; Nesztor-krónika. Poveszty Vremennih Let. Az elmúlt idők történései (elbeszélése). Honnan ered Rusz föld, ki volt első fejedelme, és hogyan alakult ki Rusz föld. Ford. FERINCZ István. (Kézirat. Köszönet a kézirat használatáért.) 2–3.; DVORNIK 263.

gyarokat. A ruszok is magukénak érezhették András apostolt, – hiszen Szkítia az ő területükön feküdt – és a magyarok is – a keletről való származás révén. Szlávok és magyarok együtvé-tartozásának tudata is kifejeződhetett tehát Vazul fiának névválasztásában.⁴⁸ Vazul fiának kijevei kereszttségéről azonban nem szólnak a források. A fent vázolt gondolatmenet tehát csak feltevésnek tekinthető.

Térjünk vissza a ragadványnevek tárgyalásához. Van példa olyan ragadványnevekre is, amelyeket az utókor ragasztott régen élt személyek neve mellé. A 10. századi német történelem nagyjai közül ilyen Madarász Henrik mellékneve. Lippelt, német történész rámutat arra, hogy a közel kortárs Widukind nem nevezi Madarásznak a német királyt, a néhány évtizeddel később alkotó Thietmar sem ismeri ezt a ragadványnevet. Először a 12. századi Saxo évkönyvíró nevezi őt így: Auceps. A szintén 12. századi Pöhlideni évkönyv a német elnevezést is megadja: vugelere, ezt fordítja latinra: Auceps. A monda szerint, amikor meghozták neki királlyá választásának híret, éppen madarászott. Az említett két évkönyv a Gandersheimi évkönyv alapján készült.⁴⁹

Ugyancsak az utókor ragasztott becenevet II. Henrik bajor herceg neve mellé. A 15–16. században alkotó Aventinus nevezte őt így: Rixosus.⁵⁰ Ennek német fordítása a Zänker, hagyományos magyar változata pedig a Civakodó.

Több példa is hozható még olyan 11. századi uralkodókra, akik új nevet vettek fel: II. Mieszkórol a Merseburgi Halottaskönyv állítja, hogy a Lampert nevet is viselte, Kanut, dán királyról Brémai Ádám jegyezte fel, hogy ő is a Lampert nevet kapta a kereszttségben, Sven Estridsen dán király egyik érméjének tanúsága szerint a Magnus nevet vette fel. 11. századi kettős nevű uralkodók közül megemlítendő a magyar I. Géza, akinek keresztény neve a Magnus.⁵¹ Uralkodóhoz méltó név, hisz nagyot jelent, de a hajdani szentek közt is volt, aki ezt a nevet viselte: Szent Magnus Németország déli részén, Füssen környékén volt remete, legendája szerint az írországi Szent Columbánnak volt kísérelője, tanítványa.⁵² Ötlet szintjén felvethető a lehetőség, hogy Géza/Magnus fia, Kálmán (Colomanus) elnevezésében szerepe lehet a Columban-Magnus névpárnak. Mindenesetre nagyobb a valószínűsége annak, hogy a Géza fia a Melkben tisztelt Colomanról kaphatta a nevét, hisz a melki Coloman legendájának magyar vonatkozása is van.⁵³

Új nevet nemcsak emberek kaphatnak, hanem népek és országok is. Ahogy a személyeknél, úgy a népek, országok esetében is kifejezheti az új név az új önazonosságot és a másoktól való elhatárolódást.

A lengyelek neve – Polan, Polonia – csak 1000 körül jelenik meg a forrásokban a Szent Adalbertről szóló első életrajzban.⁵⁴ G. H. Pertz szerint Canaparius János, újabban J.

⁴⁸ PRAŽAK 1980. 401–403.

⁴⁹ LIPPELT 1973. 219–231.

⁵⁰ Ioannis Aventini Annalivm Boiorm Libri VII. Lipsia 1710. 474.

http://www.uni-mannheim.de/mateo/camenahist/aventinus1/Aventinus_annaes.html#s0474 (2013. június 3. 17:40.)

⁵¹ A Garamszentbenedeki apátság alapítólevele. In: Írott források az 1050–116 közötti magyar történelemről. Szerk. Makk Ferenc. Thoroczkay Gábor. Szeged 2006. 51.; Figyelemre méltó, hogy herceggént és királyként is veretett pénz. Herceggént pénzén a Magnus nevet használja, királyként pedig a Gézát. HUSZÁR 1979. 34. 35. DVX MVONAS, GEVCA REX.; Szócs 2007. 78–79.

⁵² WALZ 1989.

⁵³ Felmerült a Kálmán név török eredetének lehetősége is, óvónév volna „maradj meg!” jelentéssel. SLIZ 2000. 16–17. Ha a török eredetet el is fogadjuk, a névválasztásba és még inkább a védőszentválasztásba belejátszhatott a szentként tisztelt Colomanról való ismeret. Az ír Colomanus lehetőségét vetette fel MELICH 1906. 49–58. 50–51. A melki Colomanról újabban lásd KOSZTA 2012. 282–283. 76. j.; Kálmán király érméi közt van olyan, amin a Colmabanus név szerepel, más érméin azonban a Calman, Calaman változatok olvashatók. Lásd HUSZÁR 1979. 36–37.

⁵⁴ Vita antiquor, 25. cap. „*Bolizlavo Palaniorum duce*”

Fried szerint Lüttichi Notger lehetett a szerzője.⁵⁵ A Polan szó mezőt jelent. Három magyarázat is van rá, hogyan kapta ezt a nevet a Piastok állama. Az egyik elmélet szerint létezett egy Polan nevű törzs, amely hatalma alá gyűrte más törzseket, és az így létrejött állam a vezető törzs nevét kapta. Az elmélet gyengéje, hogy a Polan név csak 1000 körül tűnik fel, a Piastok pedig már korábban uralták a térséget. Másik elmélet szerint az 1000-ban lezajlott gnieznói találkozó után Lengyelország mintegy kereszténnyé vált, és új nevet kapott.⁵⁶ Ennek az elméletnek a gyengéje, hogy Mieszko lengyel fejedelem és az előkelők már a 960-as években kereszténnyé váltak. Wihoda professzor a legmeggyőzőbbnek a harmadik elméletet tartja. Eszerint Mieszko soknemzetiségű birodalmat hozott létre. A birodalomnak semleges töltetű nevet kellett adni, amelyet a birodalom mindegyik népe magáénak érezhetett. Ez a név lett a Polan. Mieszko ugyan 992-ben meghalt, de idő kellett hozzá, míg az új név nyugaton is ismertté vált, ezért jelent meg csak 1000 körül a forrásokban a Polonia elnevezés.⁵⁷

A liutics törzsszövetség neve úgyszintén felvett név. Korábban a wilcánok nevet viselték. A liutics név először a Quedlinburgi Évkönyvben bukkan fel 789-ből. Hosszú szünet után a 10. század végén, 11. század elején bukkan fel újra a liuticsok neve a Quedlinburgi Évkönyvben, Querfurti Brúnó és Thietmar műveiben. A Quedlinburgi Évkönyvet 1007-ben kezdték írni, az 1007 előtti részeket korábbi források alapján készítették. A másoló bizonyára aktualizálta a forrásaiban talált népvévet, és a 789-es évről is a liutics nevet használta. Mondhatjuk tehát, hogy ez a népnév a 10. század végén, 11. század elején jelent meg.⁵⁸

A liutics szó értelmezésére különböző magyarázatok léteznek. Brémai Ádám a kesszinek, circipánok, tollezánok és redárok népeiről írja, hogy vitézségük miatt nevezik őket wilceknak vagy liuticsoknak.⁵⁹ Egy értelmezés a ljut szóból ered a nevük, ami azt jelenti: vad.⁶⁰ Ezzel a névvel a kereszténységgel szembeni állásfoglalásukat akarhatták kifejezésre juttatni. A 11. század második felében alkotó Brémai Ádám szerint is vitézségük miatt hívják őket így. Másik nyelvészeti fejtegetés a mocsárral kapcsolja össze a liuticsok önelnevezését.⁶¹ A kortárs szerzők közül is találunk olyat, aki hasonlóképp vélekedett. Glaber a sár – *lutum* – szóval hozza összefüggésbe a szláv törzsszövetség nevét.⁶²

A magyarságot korai történelme során számos különböző névvel illették különféle szerzők.⁶³ Thietmar a kalandozókat Ungari, Avari nevekkkel illeti. A Vitéz Boleszláv emberét legyőző kegyes uralkodót azonban *rex Pannonici* fordulattal nevezi meg. Elképzelhető, hogy a nyugati kultúrához, keresztény „római” világhoz való tartozást fejezte ki a Pannonia megjelölés.⁶⁴

Világiak esetében új név felvételére sor kerülhetett a keresztény hitre térés során, megkeresztelkedéskor, de a bér málkozás alkalmával is. Idegen országba férjhez menő asszony is megváltoztathatta nevét, hogy új hazája szokásaihoz alkalmazkodjék. Az új nevek tükrözik annak a kultúrának sajátosságát, melyhez az egyén tartozni kívánt. A ragadványnév azt érezteti, milyenek látták az egyént mások. Láthatunk példát arra is, hogy népek és orszá-

⁵⁵ FRIED 2002. 235–279. Fried nézetét cáfolja és Canaparius szerzősége mellett érvel: GAŠPAR 2013. 88–93.

⁵⁶ LÜBKE 2004. 283.

⁵⁷ Köszönet Martin Wihodának, aki az elméleteket megismertette velem.

⁵⁸ BRÜSKE 1955. 5–7.

⁵⁹ BRÜSKE 1955. 7.; BRÉMAI ÁDÁM II. 21.

⁶⁰ BRÜSKE 1955. 7.; BRÉMAI ÁDÁM II. 20.; LÜBKE 2004. 281.

⁶¹ LÜBKE 2004. 281.

⁶² GLABER IV. 23

⁶³ RÓNA-TAS 1997. 209–241.; Honfoglalás és nyelvészet, 1997.; HÓMAN (1917) 2003.

⁶⁴ HÓMAN (1917) 2003. 196–198. *Hóman szerint a 11. századi külföldi szerzők által a magyarokra alkalmazott gens Pannonica megnevezés csak tudós szóhasználat.*

Varga Gábor szerint a 11. században a magyarok részéről keleti frank, bajor térséghez való kapcsolódás szándéka fejeződik ki a Pannóni név használatában. VARGA 2003 83–84. A Pannonia név történetéről, alkalmazásáról lásd EGGERS 2006. 6–27. Szent Gellért is említi a „*nostra pannonia*” fordulatot *Deliberatio* 133. Pannóniát említi még: 259.

gok is kapnak új nevet, és ez a névváltás is bírhatott üzenetértékkel. A nevek kifejezésre juttathatják, minek vallja magát valaki, vagy minek tartják őt mások. A név megváltoztatása pedig tükrözheti az identitás megváltoztatásának szándékát. A névválasztás, névváltoztatás kérdése tehát vizsgálódási szempontja lehet az önazonosság kutatásának.

BIBLIOGRÁFIA

- ADÉMAR Ademari Cabannensis Chronicon. Ed.: BOURGAIN, P.–R. LANDES, G. PON. Turnhout, 1999. Lásd Ademari Historarum libri III. Ed. G. WAITZ. *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores IV*. Ed. G. H. PERTZ. Hannover, 1841. 106–148.
Chabannes-i ADÉMAR: *Az angoulême-i főpapok és grófok története*. Ford., bev., jegyz. MAKK Ferenc. In: ÁKÍF 168–169.
- ARNOLD Regensburgi Arnold (Arnolf) könyvei Szent Emmeramról. Ford. bev., jegyz. THOROCZKAY Gábor. In: ÁKÍF 170–176.
- AZECHO Azecho levele. Ford. DÉR Terézia, bev., jegyz. KRISTÓ Gyula. In: ÁKÍF 143–144.
- ÁKÍF *Az államalapítás korának írott forrásai*. Ford. bev. jegyz. Thoroczkay Gábor, szerk. KRISTÓ Gyula —MAKK Ferenc. Szeged, 1999.
- ANGENENDT 1984. ANGENENDT, Arnold: *Kaiserherrschaft und Königstaufe*. Berlin–New York, 1984.
- BARTLETT 1993. BARTLETT, Robert: *The Making of Europe. Conquest, Colonization and cultural change 950–1350*. New Jersey, 1993.
- BERNO Berno levelei, ford., bev., jegyz. THOROCZKAY Gábor. In: ÁKÍF 145–155
- BRÜSKE 1955. BRÜSKE, W.: *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes*. Münster [u.a.], 1955.
- DHA *Diplomata Hungariae Antiquissima*. Vol. I. 1000–1131. Ed. Georgius GYÖRFFY. Budapestini, 1992.
- DVORNÍK 1958. DVORNÍK, Francis: *The idea of Apostolicity in Byzantium and the Legend of the Apostle Andrew*. *Dumbarton Oaks Studies IV*. Cambridge (Massachusetts), 1958.
- EGGERS 2006. EGGERS, Martin: Die Verwendung und Bedeutung des Begriffs „Pannonien“ in historischen und geographischen Quellen des Frühmittelalters. *Chronica, Annual of the Institute of History of Szeged, Hungary*. 6. (2006) 6–27.
- Elbeszélés Elbeszélés a latinokról. 15. századi gyűjtemény. Ford. FERENCZ István. In: HKÍF 178–179.
- FRIED 2002. FRIED, Johannes: Gnesen – Aachen – Rom. Otto III. und der Kult des hl. Adalbert. Beobachtung zum älteren Adalbertleben. In: *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“*. Ed. Michael BORGOLTE. Berlin, 2002. 235–279.
- GAŠPAR 2013. GAŠPAR, Cristian: Preface (The Life of Saint Adalbert Bishop of Prague and Martyr). In: *Saints of the Christianization Age of Central Europe (Tenth–Eleventh Centuries)*. Ed. by Gábor KLANICZAY. Budapest – New York, 2013. 79–94
- GELLÉRT Deliberatio Gerardi Moresanae Aecclesiae Episcopi Svpra hymnum trium pverorum = *Elmélkedés. Gellért, a Marosi egyház püspöke A Három fiú himnuszáról*. Kiadták és a fordítást végezték KARÁCSONYI Béla és SZEGFÜ László. Szeged, 1999.
- GERICS 1966. GERICS József: A Tatóny nemzetségről. *Történelmi Szemle* (1966). 1–24.
- GLABER Rodulfi GLABRI Historiarum libri quinque = The five books of the histories /Rodulfus Glaber; ed. by John FRANCE–Neithard BULST. Oxford, 1989.
- GYÖRFFY 1966. GYÖRFFY György: Egy krónikahely magyarázatához. *Történelmi Szemle* 9 (1966) 25–35.
- GYÖRFFY 1998. GYÖRFFY György: Adalbert király idézőpecsétje. In: *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére*. Szerk.: CSUKOVITS Enikő. Budapest, 1998. 77–80.
- HAJDÚ 2002. HAJDÚ Mihály: Névléktan. In: Hoffmann István, Juhász Dezső, Péntek János szerk.: *Hungarológia és dimenzionális nyelvészlelet*. Debrecen–Jyváskylá, 2002. 43–72.

- HKÍF
Honfoglalás és nyelvészet
- HÓMAN 2003.
- HUSZÁR 1979.
SKYLITZES
KARÁCSONYI 1905.
KARÁCSONYI 1905a
- KÉZAI
- KOSZTA 2012.
- KUBINYI 1999.
- LIPPELT 1973.
- LÁSZLÓ 1977.
- LÜBKE 2004.
- ŁUKASIEWICZ 2010.
- MELICH 1905.
- MELICH 1906.
- MIKÓ 2013.
- MORAVCSIK 1938.
- Nesztor-krónika
- ODILO
- PAIS 1922.
- PETERSON 1958.
- PITI 2000.
- PRAŽAK 1980.
- RICARDUS
RÓNA-TAS 1997.
SLÍZ 2000.
- SLÍZ 2001.
- A honfoglalás korának írott forrásai.* Szerk. KRISTÓ Gyula. Szeged, 1995.
- Honfoglalás és nyelvészet.* Szerk.: KOVÁCS László–VESZPRÉMY László. Budapest, 1997.
- HÓMAN Bálint: A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban. In: HÓMAN Bálint: *Történetírás és forráskritika.* I. Máriabesnyő–Gödöllő, 2003.
- HUSZÁR Lajos: *Műnzkatalog Ungarn von 1000 bis heute.* Budapest, 1979
- Íóánnés SKYLITZES. Ford. Moravcsik Gyula. In: HKÍF. 151–153.
- Karácsonyi János: Vászoly nem Basilius. *Magyar Nyelv* 1. (1905) 132–133.
- KARÁCSONYI J.: Vászoly még sem Basilius. *Magyar Nyelv* 1. (1905) 309–311.
- Simonis de KEZA: *Gesta Hungarorum.* Ed.: Alexander DOMANOVSKY. SRH I.
- KOSZTA László: Bencés szerzetesség egy korszakváltás határán. *Századok* 146. (2012: 2) 269–317.
- KUBINYI András: Isten bárányát ábrázoló törvénybeidézı pecsét. In: *Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Kubinyi András válogatott tanulmányai.* Budapest, 1999. 315–333.
- LIPPELT, Helmut: Thietmar von Merseburg, Reichsbischof und Chronist. Köln–Wien, 1973.
- LÁSZLÓ Gyula: Jegyzetek István királyról. In: Uő: *Régészeti tanulmányok.* Budapest, 1977. 348–357.
- LÜBKE, Christian: Qui sint vel unde huc venerint – Bemerkungen zur Herkunft der Namen Polen und Lutizenen. In: *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters.* Hrsg.: Walter POHL. Wien, 2004. 279–288.
- ŁUKASIEWICZ, Krystyna: Polish Prince Mieszko-Lambert or King of Poland Mieszko II. Lambert? A new look at Dagome iudex and Calendarium Merseburgense. *Slavia Antiqua* LI. (2010) 117–126.
- MELICH János: Még egyszer Vászoly nevéről. *Magyar Nyelv* 1. (1905: 4) 184–185.
- MELICH János: Adalékok hazánk X. XII. századi helyneveinek értelmezéséhez. *Magyar Nyelv* 49–58. (1906) 50–51.
- MIKÓ Gábor: Élt-e valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúsodása. *Történelmi Szemle* (2013: 1) 1–22.
- MORAVCSIK Gyula: A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* I. kötet. Szerk.: SERÉDI Juszitinián. Budapest, 1938. 171–212.
- Nesztor-krónika. Poveszty Vremennyh let. Az elmúlt idők történései (elbeszélése). Honnan ered Rusz föld, ki volt Kijev első fejedelme, és hogyan alakult ki Rusz föld. (Kézirat). Köszönet FERINCZ Istvánnak, amiért a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.
- Odilo levele, ford. Kőrıs Imre; bev., jegy., THOROCZKAY Gábor. In: ÁKÍF 156–159.
- PAIS Dezső: Régi személyneveink jelentéstana. *Magyar Nyelv* 18. (1922) 26–34. 93–100.
- PETERSON, Peter Megill: *Andrew, Brother of Simon Peter. His History and Legend.* Leiden, 1958.
- PITI Ferenc: „Keresztúton“ (A pogányság társadalmi-politikai jelenléte I. István korában.) In: „Magyaroknak eleiről“. *Ünnepi tanulmányok a 60 esztendőš Makk Ferenc tiszteletére.* Szerk. PITI Ferenc, szerkesztőárs SZABADOS György. Szeged, 2000. 435–450.
- PRAŽAK, Richárd: A Legenda Sanctorum Zoerardi et Benedicti történelmi és kulturális összefüggései. *Irodalomtörténeti Közlemények* 4. (1980) 393–408.
- Relatio fratris RICARDI, Ed. Josephus Deér. In: SRH II. 1938. 529–542.
- RÓNA-TAS András: *A honfoglaló magyar nép.* Budapest, 1997.
- SLÍZ Mariann: *Az Árpád-ház névadása Géza fejedelemtől III. Andrásig.* Budapest, 2000.
- SLÍZ M.: *Személynevek a középkori Magyarországon.* Attraktor-Máriabesnyő, 2011.

- SOLYMOSSY 1927.
SRH I–II. SOLYMOSSY Sándor: Névmágia. *Magyar Nyelv* 23 (1927) 83–99.
Scriptores Rerum Hungaricarum. Ed. Emericus SZENTPÉTERI, Budapest, 1937–1938.
- SZÓCS 2007. SZÓCS Tibor: A 14. századi krónikaszerkesztmény interpolációi és a 11. századi okleveleink. *Fons XIV*. (2007: 1) 59–95.
- STEPHAN 2010. STEPHAN, Joachim: Warum werden im Dagome iudex Oda als senatrix und Mieszko als iudex bezeichnet? *Slavia Antiqua LI*. (2010) 127–132.
- THIETMAR THIETMARI Merseburgensis episcopi, Chronicon= Thietmar von Merseburg, Chronik. Neu übertragen und erleuchtet von Werner Trillmich. Darmstadt, 1974. (2011-es kiadása tartalmazza Steffan Pätzold tanulmányát és friss irodalomjegyzéket is.)
Magyar vonatkozású részek: *Az államalapítás korának írott forrásai*. (ÁKIF). Szerk.: KRISTÓ Gyula. Szeged, 1999. 107–114. Vonatkozó részeket fordította és a bevezető szöveget írta: THOROCZKAY Gábor.
- THOMA 1985. THOMA, Gertrud: *Namensänderungen in Herrscherfamilien des Mittelalterlichen Europa*. Kallmünz, Opf. 1985.
- CHRONICA Chronoci Hungarici Compositio Saeculi XIV. Ed. DOMANOVSKY Sándor. In: *Scriptores Rerum Hungaricarum I*. Ed. Emericus SZENTPÉTERI, Budapest, 1937. Képes Krónika. Ford. Bollók J., jegyz. Szovák Kornél-Veszprémy László. Budapest, 2004.
- UHRMAN 2010. UHRMAN Iván: Az utolsó törzsfő vagy az első parasztvezér? Az úgynevezett Vata-felkelés. *Hadtörténelmi Közlemények* 123. (2010)/1–2. 44–111.
- VARGA 2003. VARGA Gábor: *Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhand der Árpaden zwischen Anlehnung und Emanzipation*. München, 2003.
- VÁCZY 1940–1941. VÁCZY Péter: A Vazul-hagyomány középkori kútfőinkben. Forráskritikai tanulmány. *Levéltári Közlemények* (1940–1941) 304–338.
- Vita antiquor Vita antiquor auctore Iohanne Canapario. = H. HÜFFLER: Das Leben des Bischoffs Adalberts von Prag. In: *Quellensammlung zur mittelalterlichen Geschichte. Zweite Fortsetzung*. (CD-ROM) Berlin, 2007.
- Monumenta Poloniae Historica. Series nova – Tomus IV. Fas. 1. S. Adalberti Pragensis Episcopi et Martyris Vita prior. Ed. Hedwigis KARWASIŃSKA. Warszawa, 1962.
- WALZ 1989. Dorothea WALZ: *Auf den Spuren der Meister. Die Vita des heiligen Magnus von Füssen*. Thorbecke–Sigmaringen, 1989.
- ZLINSZKY 1927. ZLINSZKY Aladár: A névvarázs. *Magyar Nyelv*, 23. (1927) 100–109.

„Ich habe dich beim Namen gerufen“

Namen und Bräuchen bei der Namensänderung in der Geschichte der Völker und Herrscher in den 10–11. Jahrhunderten

Der Name ist ein wichtiges Mittel, um unser Identität auszudrücken. Die Änderung des Namens kann fühlen lassen, dass sein Träger sich nach einer neuen Identität sehnt. In meiner Arbeit sammle ich Beispielen auf Namenänderungen und Doppelnamen aus den 10–11. Jahrhunderten bearbeitend die Werken von G. Thoma und A. Angenendt, und forsche den religiösen, kulturellen Grund für die Änderung des Namens. Neuen Namen konnte man beim Taufen (Vladimir/Basilues, Guttorm/Athelstan, Rollo/Robert, Sven-Otto), beim Firmen (Otto Orseolo) und bei der Heirat (Judit/Sophia, Frau des Ungarnkönigs Salomon) aufnehmen. Der neue Christ hat einen Namen bekommen, der in der Region der christlichen Macht gewöhnlich war, oft den Namen des Paten. Beim Mieszko erhebt sich die Theorie, dass sein christlicher Name Dagobert war. Waic, der in der Chronik von Thietmar auftaucht, kann man bestimmt mit König Stephan identifizieren. Thietmar und mehrere anderen zeitgenössischen Autoren erwähnen aber den christlichen Namen der ungarischen Königs nicht. Stephans Name wurde in Westeuropa wahrscheinlich nach 1018 mehr bekannt, als die Pilger durch Ungarn nach Jerusalem reisen konnten. Die Zunamen verraten, wie die Anderen eine Persönlichkeit gesehen haben. Sie können Ehre, Scherz und Höhn ausdrücken. Der Namen Werbulchu weist auf seinen fürchterlichen Ruf. Der auf die Kahlheit hinweisende Zuname kommt auch in den Quellen vor (Calvus Zyrind, Calvus Ladislaus). Sie haben sich wahrscheinlich ihre Köpfe rasiert. König Bela I. wurde auch Benyn genannt, was wahrscheinlich Büffel bedeutet. Sein christlicher Name war Adalbert, wie es zwei Urkunden bestätigen. Andreas I. wurde Chatholicus und Albus genannt. Neuen Namen konnten auch Völker und Länder aufnehmen, z. B. Polen und die Liutizen.